

Saida ERGASHEVA,

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti "Madaniyat va san'at menejment"
kafedrası v.v.b dotsenti

E-mail: (ergasheva.saida99@mail.ru)

Tel: (95) 813 35 05

"Madaniyat va san'at menejment" kafedrası mudiri t.f.n T.Fayziev taqrizi asosida

MADANIYAT VA SAN'AT SOHASI RIVOJLANISH TARIXI VA ZAMONAVIY KONSEPSIYALARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada madaniyat va san'at sohasi tarixi qadimiydir. Uning tub ildizlari insoniyatning ilk uyushuvlari davriga borib taqaladi. Ilk uyushuv shakllari ilmiy adabiyotlarda tosh, bronza, temir davrlarida tarkib topganligi talqin etiladi. Bu davrda odamlarning madaniy ijtimoiylashuvi hayotni ta'minlash, uning barqaror davomiyligini belgilash zaruratidan yuzaga kelgan. Shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, ma'naviyatni yuksaltirish uchun avvalo madaniyat tarixini chuqur bilmoq, idrok etmoq zarur.

Kalit so'zlar: madaniyat, san'at, tarix, qadimiy, insoniyat, davr, ilmiy, adabiyot, xalqlar, markaz, bag'rikenglik, insonparvarlik, Fan-texnika, taraqqiy, konsepsiya, madaniy-ma'naviy, ijtimoiy-iqtisodiy, milliy, mustaqillik, millat.

ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА.

Аннотация

В этой статье история области культуры и искусства имеет древнюю историю. Ее корни уходят во времена первых объединений человечества. В научной литературе трактуется, что первые формы объединения сформировались в каменном, бронзовом и железном веках. В этот период культурная социализация людей возникла из необходимости обеспечения жизни и определения ее стабильной продолжительности. Следует подчеркнуть, что для повышения духовности, прежде всего, необходимо глубоко знать и понимать историю культуры.

Ключевые слова: культура, искусство, история, древняя, человечество, эпоха, научная, литература, народы, центр, толерантность, гуманитарная, наука и техника, прогрессивный, концептуальный, культурно-духовный, социально-экономический, национальный, независимость, нация.

HISTORY AND MODERN CONCEPTS OF DEVELOPMENT OF CULTURE AND ART

Annotation

In this article, the history of the field of culture and art is ancient. Its roots go back to the time of the first associations of mankind. It is interpreted in the scientific literature that the first forms of association were formed in the stone, bronze, and iron ages. During this period, the cultural socialization of people arose from the need to ensure life and determine its stable duration. It should be emphasized that in order to raise spirituality, first of all, it is necessary to deeply know and understand the history of culture.

Key words: culture, art, history, ancient, humanity, era, scientific, literature, peoples, center, tolerance, humanitarian, science and technology, progressive, concept, cultural-spiritual, socio-economic, national, independence, nation.

Kirish. Markaziy Osiyo qadimdan madaniyati taraqqiy etgan o'lkalardan biri edi. Ushbu ulkan hududning markazida joylashgan ko'hna Baqtriya (hozirgi Qashqadaryo, Surxondaryo, Tojikistonning Amudaryoga yaqin yerlari)ning antik madaniyati eramizning I-II asrlariga mansubdir. Baqtriya davlati qadimgi yuksak madaniyatga ega bo'lgan hind, eron, grek va rimliklar bilan doimiy aloqada bo'lgan. Xorazmda quldorlik jamiyati taraqqiyotida madaniyat va san'atning eng gullab-yashnagan davri eramizdan avvalgi IV asrdan eramizning I asrigacha bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Hatto, X asrga kelib ham Markaziy Osiyo madaniyati G'arbiy Ovro'pa madaniyatidan ustun bo'lganligi tarixiy manbalardan ma'lum.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Sohbiqiron Amir Temur davriga kelib madaniyatimiz yanada taraqqiy etdi. Bu haqda ingliz san'atshunos olimi F.R. Martin: «Temuriylar singari san'atni va madaniyatni qadrlaydigan hukmdorlar Markaziy Osiyoda hech vaqt bo'lmagan, – deb qayd qiladi. Qirg'iz adibi Chingiz Aytmatov: «O'zbek xalqining tarixi juda ko'hna va boy. Qadim-qadimda o'zbek madaniyatining Markaziy Osiyoga ko'rsatgan ta'sirini ko'hna Vizantiyaning qadim Rusga ko'rsatgan ta'siri bilan qiyoslash mumkin», – deb ta'kidlagan. Ming afsuski, biz Markaziy Osiyo xalqlari, xususan, o'zbeklar madaniyatimiz tarixini o'rganish, targ'ib-tashviq etishga e'tibor bermadik. Turg'unlik yillarida bunday loqaydlik avj oldi, chunki chekka o'lkalardagi xalqlar madaniyati markaz madaniyatidan qadimiyroq ekanligi ba'zi kimsalarga yoqmasdi. Bu davrlarda milliy madaniyat tarixiga tanqidiy qarashlar keskinlashdi. Ammo haqiqat ertami-kechmi ma'lum bo'lishi turgan gap edi. Bugungi inqilobiy davrda har bir xalqning milliy o'zligini anglash, o'z milliy madaniyati tarixini bilishga bo'lgan qiziqishi nihoyatda kuchayib bormoqda. Endi biz ham insoniyat o'z milliy madaniyati tarixini bilmasa, unutsa yoki mensimay qo'ysa, har qanday oliy maqsad ham amaliy hayotdan va zamindan mahrum bo'lishini yanada chuqurroq, yurakdan his qilmoqdamiz. Darhaqiqat, Vatanga muhabbat yuksak ma'naviyat mavjud joydagina tantana qiladi. Aholisi axloqsiz, millati ma'naviy qashshoq mamlakatning kelajagi bo'lmaydi. Davlatning ravnaqi hamma vaqt aqliy imkoniyatning beqiyos kuchiga, ong va tafakkur rivojiga muhtoj ekanligini, unga tayanish va suyanish lozimligini hayotning o'zi taqozo etmoqda. Uni zarurat darajasiga ko'tarmoqda. Demak, milliy mustaqillik mohiyatida millatning amaliy faoliyati bilan bir paytda hatto undan ham oldin, uning ongi, muayyan qarashlari aks etadi

Tadqiqot metodologiyasi. Darhaqiqat, ma'naviy barkamol, axloqiy yetuk, har tomonlama kamolotga yetgan xalqi bor jamiyat ham, davlat ham qudratli bo'ladi. O'tkir zakovat bilan oqilona siyosat olib borayotgan respublikamiz rahbariyati o'tish davrining islohotlarida faqat iqtisodiy masalalar bilan cheklanib qolmay, har qanday qiyinchiliklarga qaramasdan, xalq madaniyati, ma'naviyati va ruhiy ma'naviy salohiyati mamlakatimiz taraqqiyotining taqdirini hal qilishdagi asosiy vositalardan biri ekanligiga alohida e'tibor bermoqda. Ona tilimizga davlat maqomi berildi, Navro'z singari milliy urf-odat va an'alarimiz tiklandi, ota-bobolarimiz e'tiqod qilib kelgan islom dinining inson va uning oilasi hayotidagi, odob-axloq va xayr-saxovat borasidagi ahamiyati yuqori ko'tarilmoqda. Bu ishlar bilan bir qatorda ma'naviyat, madaniyat, san'at sohasini

yanada rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash maqsadida qator farmonlar va qarorlar qabul qilindi. Ushbu farmonlar va qarorlar xalqimizning ko'p ming yillik madaniy merosini yangidan tiklashga, madaniyatning moddiy asoslarini qaytadan yaratishga, yoshlarni vatanparvarlik va milliy g'oyaga sadoqat ruhida tarbiyalash, san'atsevar xalqimizning milliy qo'shiqlarini asrab-avaylash va uni yanada rivojlantirish hamda bu ma'naviy boyliklardan millatning bebaho mulki, boy xazinasi, qolaversa, jamiyat ma'naviyati taraqqiyotining manbai sifatida foydalanishga keng yo'l ochib berdi.

Yevropada «Madaniyat» deyilganda dastlab insonning tabiatga ko'rsatadigan maqsadga muvofiq ta'siri, shuningdek, insonga ta'lim-tarbiya berish tushunilgan (lotincha cultura – yerni ishlash, parvarishlash; ruschadagi «kultura» so'zi ham shundan olingan). Madaniyat faqat mavjud norma va urf-odatlariga rioya qilish qobiliyatini rivojlantirishni emas, balki ularga rioya qilish istagini rag'batlantirishni ham o'z ichiga olgan.

Tahlil va natijalar. Madaniyatga bunday ikki yoqlama yondashuv har qanday jamiyatga xos. (Masalan, qadimda Xitoyda jen, Hindistonda dxarma). Ellinlar «madaniyatsiz» varvarlardan o'zlarining asosiy farqini «paydey», ya'ni «tarbiyalanganlik»da deb bilganlar. Qadimda Rimning so'nggi davrlarida «Madaniyat» tushunchasi ijtimoiy hayotning shahar turmush tarzini ifodalovchi mazmunlar bilan ham boyigan va o'rta asrlarga kelib keng tarqalgan. Bu tushuncha keyinchalik kelib chiqqan sivilizatsiya tushunchasiga yaqin turadi.

Madaniyatning ilmiy, tarixiy konsepsiyalariga qarama-qarshi o'laroq, marksistik nazariya ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar haqidagi qoidalardan kelib chiqib, antagonistik jamiyatlarda madaniyatning sinfiy xarakteri haqidagi tartiblarni ilgari surdi. Antagonistik formatsiyalarda har bir milliy madaniyatda ikki madaniyat borligi haqidagi qarash «hukmron ekspluatatorlik» madaniyatiga «progressiv demokratik» va «sotsialistik» madaniyat elementlarini qarama-qarshi qo'ydi.

Tabiat, jamiyat va insonning ijtimoiy, ma'naviy, milliy dunyosi san'at predmeti hisoblanadi. Voqelik qaysi shaklda badiiy ifoda etilmasin, ijodkor unga ma'lum ijtimoiy estetik ideal nuqtayi nazaridan munosabat bildiradi va o'z estetik bahosini beradi. San'atni tushunish, uning kishilar hayotidagi o'rnini aniqlash masalasi butun madaniyat tarixi davomida jiddiy bahslarga sabab bo'lgan. Shunga ko'ra, san'at mazmuni obyektiv va subyektiv, hayotiy va xayoliy omillar birligidan tashkil topadi. San'atning ijtimoiy estetik vazifalari juda keng va xilma-xil.

Zotan, har bir yangi jamiyat o'zidan ilgari jamiyatning madaniy-ma'naviy yutuqlarini zaruriy ravishda meros qilib oladi va ularni ijtimoiy munosabatlarning yangi tizimiga kiritadi. Madaniyatning ilmiy, tarixiy konsepsiyalariga qarama-qarshi o'laroq, marksistik nazariya ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar haqidagi, ishlab chiqaruvchi kuchlar bilan o'zaro munosabati haqidagi qoidalardan kelib chiqib, antagonistik jamiyatlarda madaniyatning sinfiy xarakteri haqidagi qoidalarni ilgari surdi. Madaniyat – umuminsoniy hodisa, faqat bir xalqqa tegishli, faqat bir xalqning o'zigina yaratgan sof madaniyat bo'lmaydi va bo'lishi ham mumkin emas. Har bir milliy madaniyatning asosiy qismini shu millat o'zi yaratgan bo'lsa-da, unda jahon xalqlari yaratgan umuminsoniy madaniyatning ulushi va ta'siri bo'ladi, albatta. Madaniyat hech qachon sinfiy hodisa bo'la olmaydi. U barchaga baravar xizmat qiladi. Madaniyat kishilar faoliyatining faqat moddiy natijalari (mashinalar, texnik inshootlar, san'at asarlari, huquq, axloq normalari va hokazolar)ni emas, shu bilan birga, kishilarning mehnat jarayonida voqe bo'ladigan subyektiv kuch-quvvatlari va qobiliyatlari (bilim va ko'nikmalari, ishlab chiqarish va professional malakalari, intellektual, estetik va axloqiy kamoloti, dunyoqarashi, ularning jamoa va jamiyat doirasidagi o'zaro muomalalari)ni ham o'z ichiga oladi. Ishlab chiqarishning ikki asosiy turi – moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishga qarab madaniyat moddiy va ma'naviy madaniyatga bo'linadi. Moddiy madaniyat – moddiy faoliyatning barcha sohalarini hamda uning natijalari (mehnat qurollari, turar joy, kundalik turmush buyumlari, kiyim-kechak, transport, aloqa vositalari va boshqalar)ni o'z ichiga oladi. Har bir jamiyatning madaniyati va san'ati o'zining g'oyaviy yo'nalishiga ega. Jamiyatlarning almashinishi bilan madaniyat va san'atning tipi ham o'zgaradi, biroq bu hol madaniyat va san'at taraqqiyoti uzilib qolganini, eski madaniyat va san'at yo'q bo'lib madaniy meros, o'tmish qadriyatlaridan voz kechilganini anglatmaydi.

Zotan, har bir yangi jamiyat o'zidan ilgari jamiyatning madaniy-ma'naviy yutuqlarini zaruriy ravishda meros qilib oladi va ularni ijtimoiy munosabatlarning yangi tizimiga kiritadi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ijtimoiy hayotning barcha sohalarida bo'lganidek, madaniyat va san'at sohasida ham tub o'zgarishlar yuz berdi. Shaklan ham, mazmunan ham madaniyatning va san'atning keng miqyosda rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratildi.

Xulosa va takliflar. Shuni ham ta'kidlash lozimki, mustaqillikkacha bo'lgan so'nggi yetmish yil davomida madaniyat hukmron mafkura, mustabid tuzum tazyiqida G'arb madaniyatiga taqlid ruhida rivojlandi. Ikkinchidan, milliy madaniyatimiz va san'atimizning boy o'tmishi bir yoqlama o'rganilib, uning ko'pgina bebaho durdonalaridan xalqimiz bebahra bo'lib keldi. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida jamiyatni yangilash sohasida olib borilayotgan islohotlar bilan bir qatorda madaniyat va san'atni yuksaltirishga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Xalqimizning ma'naviy qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo'lish, ularni asrab-avaylash va rivojlantirish, muqaddas dinimiz, urf-odatlarimizni, tarixiy, ilmiy, madaniy merosimizni tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bir qancha farmon va qarorlarning qabul qilinishi, buyuk ajdodlarimiz va mutafakkir allomalarimizning muqaddas nomlari tiklanib, yubileyleri xalqaro miqyosda keng nishonlanayotgani davlatimiz tomonidan madaniyatni rivojlantirishga ko'rsatilayotgan g'amxo'rlikning amaliy ifodasidir.

ADABIYOTLAR

1. Haydarov A. – Siyosiy madaniyat mas'uliyati. O'quv-qo'llanma. T.: – «Tafakkur», 2009.
2. Qoraboyev U. Etnokultura. Darslik. – T.:2005.
3. Qoraboyev U. – Madaniyat masalalari. O'quv qo'llanma. – T.: 2009.
4. Qoraboyev U. – O'zbek xalqi bayramlari. O'quv qo'llanma. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2002.
5. Qoraboyev U. O'zbekiston madaniyati. O'quv qo'llanma. – T.: «Tafakkur bo'stoni», 2001.
6. Madaniyat va san'at atamalarining izohli lug'ati. B.S.Sayfullayev tahriri ostida. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2015. – 352-b.
7. Ahmedov F.E. Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari. Darslik. – Toshkent: «Aloqachi», 2008. – 424 b.
8. Haydarov A. Ijodiy faoliyatni rejalashtirish va boshqarish. O'quv qo'llanma. –T.: «Kamalak» nashriyoti. 2019. – 198 b.
9. Haydarov A. Madaniyat – milliy yuksalish poydevori. – Toshkent: «Oltin meros press». 2021. – 478 b.
10. Nemis xalq universitetlari assotsiatsiyasining (DVV) O'zbekistondagi filiali. Madaniyat markazlarida barcha uchun ta'lim va rivojlanish imkoniyatlarini yaratish".–T.: "Fan va texnologiyalar nashryoti-matbaa uyi" 2020-y.
11. Xolov A. "Boshqaruv qarorlari ijrosini ta'minlashda rahbar mas'uliyati" Risloa.–T, "Akademiya" nashryoti. 2013.124 b.